

CUMHURİYETİN 50. YILINA

ARMAĞAN

AYRI BASIM

MÜNİR AKTEPE

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK
VE
SAMSUN

baş No: ab 160
er No: ab 158

İstanbul - 1973

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *ab160*

SINIFLAMA NO. *ab158*

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

14.11.1974

Sayın Meslektaşım
Doç. Dr. Metin Sözen'e
M. Aktepe

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

VE

SAMSUN

MÜNİR AKTEPE

30 Ekim 1918 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu temsilcileri ile İtilâf Devletleri arasında, Limni'de imzalanan Mondros Mütârekesi'ni müteâkıb, Pontos mes'elesi daha fa'âl bir konu olarak ortaya çıkmıştı. Bu devrede, Anadolu üzerinde geniş düşüncelere sâhib bulunan Yunanistan başbakanı Venizelos, Trabzon vilâyetini doğuda kurulması muhtemel bir Ermeni devletine bırakacağını söylüyordu. Böylece Ermeniler de, Karadeniz kıyısında ba'zı liman şehirlerine sâhib olacaklardı. Fakat Trabzon ve havâlisinin yerli Rumlar'ı, bilhassa bunların metropolidi olan Chrysanthos dahi, Venizelos ile aynı düşüncede değildi¹. Çünkü yerli Rumlar, bu fırsattan istifâde ederek, Trabzon ve havâlisinde, eski Bizans devrini yaşatmak gayesile bir Pontos Cumhuriyeti kurmak istiyorlardı; hatta başda Trabzon sancağı olmak üzere, kısmen Sivas vilâyeti, Şarkî Karahisar ve Amasya sancakları ile Kastamonu vilâyetinin bir kısmı, Sinob ve Samsun (Canik) sancakları bu cumhuriyetin sınırları içine sokulmak isteniyordu. Bu sebeple Venizelos'a karşı, onun bu düşünce tarzına karşı, değil Türkler'de, yerli Rumlar'da dahi bir tepki uyanmıştı. 1918 senesi Kasım ayı sonunda, C.G. Constantinides'in başkanlığında, Marsilya'da toplanan bir kongre, Ortodoks Pontoslu Rumlar'ın, İtilâf Devletleri tarafından himâyesini talep etti. Bu kongreye iştirâk edenler, yüzyıllar boyunca Türk hakimiyeti altında kalan ve türkleşmiş olan bu bölgede, türklüğü hiçe sayarak, örf ve âdetleriyle, dillerile el'an yaşamakta olduklarını iddia eyledikleri, azınlıktaki Karadeniz Rumları'nın, nihâyet Türk zûlmünden kurtarılması zamanının gelmiş oldu-

1 — Trabzon Metropolidi olan Chrysanthos'un bu hususda bilâhîre, Paris Sûlh Konferansına sunduğu 2 Mayıs 1919 tarihli muhtıra hakkında bak, Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 29/31.

ğunu îlân ettiler. Hâlbuki, mezkûr kongrede alınan karar gereğince, Rumlar hakkında ileri sürülen bir takım rakamlar ve düşünülen sınırlar, Arnold J. Toynbe'nin de kaydettiği vechile tamâmen bir hayâl mahsûlü idi. Pontoscular, Birinci Meşrûtiyet'den sonra buldukları şehirleri terk ederek, güney Rusya ve Kafkasya bölgesine göç eden, yerleşen Rumlar'ı dahi, bu bölgenin halkından sayarak, hak iddia ediyor ve onlara Türk mezâliminden kaçmış insanlar nazariyle bakıyorlardı. Bunun gibi daha bir takım hayâller peşinde koşuyorlardı. Nihâyet Pontoscu Rumlar, 15 Aralık 1918'den itibaren, merkezi Trabzon olmak üzere, bir Pontos hükûmeti kurabilmek için Avrupa'daki başlıca memleketlerin merkezlerini dolaşmak gayesile bir takım komiteler teşkil ettiler². 1919 yılı Şubat ayı sonunda «Pontos Millî Ligası» başkanı olan Oeconomos şunları yazıyordu :

«Yunan hükûmetinin, Ermeni dostlarımıza Trabzon'u va'detmiş olmaları mümkündür. Fakat biz, milletlere ayrı ayrı mukadderatlarını bizzat ta'yin etmeleri hakkını tanıyan demokrat İtilâf Devletleri'nin kabûl ettikleri prensiplere uymayan bir hâl suretine karşı bütün gücümüzle protesto ediyoruz. Ermeni dostlarımız, Trabzon vilâyetinde pek ufak bir azınlık teşkil etmektedirler»³.

Nihayet, Trabzon ve havâlisinde bir Rum cumhuriyetinin kurulması için daha faâl çalışmalarda bulunmak gayesile, 4 Mart 1919 tarihinde, İstanbul'da Pontos Gazetesi çıkarıldı. Esâsen merkezi İstanbul'da olan Pontos Cem'iyeti, bu esnada Karadeniz sâhillerinde ve bilhassa Trabzon'da bir çok şû'beler açarak, geniş ölçüde mahâllî faaliyetlere başlamıştı. Buna karşılık, Trabzon'da Türkler'in kurduğu «Muhâfaza-i Hukuk» adında bir cem'iyet ile merkezi İstanbul'da olan «Trabzon ve havâlisi adem-i merkezîyet cem'iyeti» vardı⁴. Ancak bu sonuncu cem'iyetin mensubları, Trabzon vilâyetini merkezden ayırmak düşüncesile çalıştıklarından, Of ve Lâzistan sancağı dâhilinde açtıkları şû'belerde, kısmen de olsa Pantoscular ile işbirliği yaparak çalışıyorlardı. Bu sebeple Rumlar'ın faaliyetlerine açıkca karşı koyan, sâdece Fâik Ahmed Barutçu'nun kurduğu «Muhâfaza-i Hukuk Cem'iyeti» idi. Fâik Ahmed Barutçu, 10 Aralık 1918'de Trabzon'da çıkarıldığı İstikbâl Gazetesi ve 12 Şubat 1919 tarihinde, milliyet-perver Türkler'le

2 — *The Morning Post* (17.XII.1918)'den naklen, Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri* (Terc. Cemal Köprülü), Ankara 1971, s. 57.

3 — *Le Temps* (1.Mart.1919)'den naklen, G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 57.

4 — Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara 1927, s. 4/5; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, İstanbul 1965, C. I, s. 399/400.

birlikte kurduğu «Trabzon Muhâfaza-i Hukûk-ı Millîye Cem'iyeti» vasıtasıyla Rumlar'a karşı mukavemete uğraşıyordu.

Fakat bu keyfiyet bütün Karadeniz kıyılarına sirâyet ettiği için, durum aynı zamanda Samsun bölgesinde dahi büyük karışıklıkların çıkmasına sebep olmuştu. Bilhassa 15 Mayıs 1919'da, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali Rumlar'a büyük cesâret vermişti⁵.

Diğer taraftan İstanbul'a gelen İngiliz ve birleşik donanmaların kumandanı, aynı zamanda İtilâf Devletleri İstanbul Yüksek Komiseri amirâl Sir Arthur Calthorpe ile Fransız amirâli Amet'e nazaran, Mondros Mütârekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihinden itibaren, bir hayli zaman geçmiş olmasına rağmen, Samsun ve havâlisinde henüz mütâreke şartları uygulanamamış bulunuyordu. Rumlar'ın bu bölgedeki faaliyetlerine karşılık, Müslümanlar da, Hıristiyanları topdan yok etmek için yavaş yavaş teşkilâtlandırılmaya ve silâhlandırılmaya başlanmıştı⁶; hatta Samsun bölgesindeki Rum çetelerini bertaraf etmek üzere, 15. fırka (tümen), 1918 senesi Aralık ayı başında, Batum'dan, Samsun ve Sinop havâlisine getirilmişti. Ayrıca mütârekeden sonra, gâlib devletler, Nureddin Paşa'yı İzmir kumandanlığından aldırılmış; Kilikya bölgesi halkını mukavemete teşvîk ediyor diye Nihad Paşa'yı vazifesinden uzaklaştırmışlardı. Bundan ma'âda mareşal Allenby, İstanbul'a kadar gelerek, Osmanlı Devleti'nin hâriciye nâzırına verdiği ultimatom ile 6. Ordu kumandanı Ali İhsan Paşa'nın vazifesine son verilmesini ısrarla istemişti. Diğer taraftan 9. Ordu kumandanı Yakub Şevki Paşa, İstanbul'a gelen İtilâf Devletleri kuvvetleri kumandanı generâl Milne'nin devamlı raporları üzerine, doğudan İstanbul'a aldırıldı ve Harbiye Nâzırı Şâkir Paşa, 3 Nisan 1919'da, 9. Orduyu lâğvetmek mecburiyetinde kaldı. Bu ordu, merkezi Erzurum'da olan 15. Kolordu hâline getirildi. Bilâhira başına, Mareşal Fevzi Çakmak'ın çalışmaları sâyesinde Kâzım Karabekir Paşa kumandan tâyin olundu⁷. Sivas vilâyeti ve Canik (Samsun) mutasarrıflığı da, sonradan başına miralay (albay) Re'fet Bey'in getirildiği III. Kolordu mıntikasına dâhil bulunuyordu.

Yeni teşkil olunan bu birlikler, Pontos çetecileri olan Rumlar'a ve Er-

5 — G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 57.

6 — Harbiye Nezâreti'nin 30.Kasım.1918 ve Webb'in 2.Aralık.1918 tarihli telgraflarına müsteniden, G. Jaeschke, *Adı geçen eser*, s. 102.

7 — Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak, Askerî Husûsî Hayatı*, İstanbul 1953, C. I, s. 105/106; G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 102; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrîâzamlar*, İstanbul 1940, s. 2041.

meniler'e karşı hazırlanıyordu. İtilâf Devletleri Yüksek Komiseri amirâl Sir Arthur Calthorpe, 17.Ocak.1919 tarihinde, Samsun'da bulunan Amerikan Tobacco şirketinin, bütün Müslümanlar'ın ve bilhassa köylülerin silâhlandırılmakta oldukları hakkındaki, 11.Ocak.1919 tarihli raporunu, İstanbul'dan Londra'ya göndermişti. Bunun üzerine Foreign Office, 8 Şubat'da, donanma ve asker göndermek suretile bu durumun önüne geçebilirmisiniz diye sordu. Yüksek Komiser vekili amirâl Webb, 13 Şubat'da «normâl şartlara dönüş, bütün bölgenin temamilen silâhtan tecridi ile mümkündür; bu da ancak büyük askerî birliklerin kuvveti sâyesinde olabilir» diye cevap verdi. 17 Şubat'da da «Başkumandanlıktan, Samsun ve Trabzon havâlisinde zuhûru mümkün görülen bir olayı önleyebilmek için askerî kuvvetlerin Amasya, Sivas ve Kayseri'de durması sûretile gönderilmesini isterim diye rapor verdi⁸. Bunun üzerine general Milne, 9.Mart.1919 tarihinde, Samsun'a 200 kişi gönderdi. Yarbay Alfred Rawlinson'a nazaran, Samsun'a giden bu askerler, yerli Rumlar tarafından büyük bir sevinç tezâhüratı ile karşılandı. 25.Mart. 1919 tarihinde, iki Hindli subay ile elli Rajput ve Hindli Müslüman, Samsun'dan ayrılarak, 28.Mart günlerinde Merzifon'a geçdi ve ayın 29. da buradaki bir okula yerleştirildi⁹. Bu keyfiyet ise, Pontoscucu Rum çetelerinin daha ziyâde şımarmasına ve tecâvüzlerini artırmalarına sebep oldu. Samsun (Canik) sancağından 300 kadar silâhlı Rum, Çarşamba bölgesi askerî kumandanının, silâhlandırmak sûretile vücûda getirdiği Türk köylü birlikleri ile çarpışmaya başladı. Samsun'daki birliklerden makinalı tüfenk bölüğüne bağlı teğmen Hamdi Bey de bir makinalı tüfenk ve bir mikdar asker ile dağa çıkarak, Türk çete kuvvetlerine yardımcı oldu¹⁰. Böylece her iki taraf da, emniyet ve âsâyişleri, şahsî masuniyetleri temin edilmedikçe silâhları bırakmayacaklarını söylüyorlardı.

İşte bu sıradadır ki, general Milne'nin raporları üzerine, 9. Ordu lâğvedilmiş (3.Nisan.1919), kumandanı Yâkub Şevkî Paşa İstanbul'a çağrılmış ve bu ordunun yerine de, 15. Kolordu teşkil olunarak, başına Kâzım Karabekir Paşa getirilmişdi. Bu Kolordu'nun bir fırkası ise Erzurum'a, diğeri de Trabzon havâlisine yerleştirilmişti¹¹. Fakat Anadolu'nun kuzey doğu bölgesinde, Karadeniz kıyılarında huzursuzluk yine devam ediyordu. İtilâf Dev-

8 — Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara 1927, s. 7.

9 — A.C. Captain Elliot'ın, Samsun'dan 29.Mart'da, İstanbul'a Calthorpe'e gönderdiği rapor ve diğ. vazifeli İngiliz subaylarının raporları için bak, G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 103.

10 — Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, C. I, s. 107.

11 — Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 7.

letleri'nin İstanbul'da bulunan yüksek komiseri amirâl Sir Arthur Calthorpe, 21.Nisan.1919'da, 9. Ordu'nun silâhdan tecrîdi husûsundaki çalışmaların kifâyetsizliğine dâir, Osmanlı İmparatorluğu Hâriciye Nezâreti'ne verdiği bir oltimatomda özetle şöyle diyordu :

«Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas bölgelerindeki askerî durum memnuniyeti mûcib değildir. 9. Türk Ordusu hüdûdun gerisine çekildiği zaman, bu ordunun bir kısmı hüdûd ile Erzurum ve Erzincan idârî bölgele-ri arasında, yol boyunda bulunan köylerde yerleşmişlerdir; geri kalan kısmı ise, hüdûd ile Samsun arasındaki sâhil yolunda kalmışlardır. Bu orduya kumanda eden generâl Şevki'nin siyâsî faaliyetleri, ilkbaharda tekrar tekrar bildirilmişti. Bu münâsebetle Britanya'nın Selânik kuvvetleri başkumandanlığı tarafından Osmanlı Harbiye Nezâreti'ne, general Şevki'nin azli hakkında ta'limat verilmişti. Şimdi bir çok kaynaklardan elde ettiğim bilgiye göre, Erzurum, Erzincan, Bayburt ve Sivas'da başdan başa kurulan Şûrâlar'ca (asker toplama teşekküllerince), bilhassa Türk Ordusu'ndan îtibârî müstakil ve fakat askerî kontrol altında devşirme asker toplanmıştır. Başkumandanlıktan çıkan ta'limatlarına aykırı olan bu kaçamak hareketler, arzûya şâyân olmaktan temâmile uzaktır. Eğer bu hâller derhâl durdurulmayacak olursa, işler ciddiyet kesb edebilir. Bu ağır durum bilginize arz olunur; aynı zamanda söz konusu Şûrâlar'ın, asker toplamalarını yasaklamak için ilgili makamlara derhâl ta'limat verilmesini ricâ ederim»¹².

İngiltere, Sir Arthur Calthorpe'm bu notasından maada, 25 Nisan tarihinde, sadriâzam Ferid Paşa nezdinde yeni bir teşebbüsde daha bulunmuş ve 17 Mayıs'da, Samsun'da bulunan 200 kişilik İngiltere'nin Hindli kuvvetlerini 100 kişilik yeni bir kuvvetle takvîye etmişti.

Sir Arthur Calthorpe'm 21.Nisan.1919 tarihli notasına ise, Osmanlı Devleti Hâriciye Nezâreti, ancak 25.Mayıs.1919'da şu cevâbı verdi :

1— Osmanlı Kafkas ordusunun, Rus cebhesinde bulunan tümenleri, Kafkasya ve Azerbaycan'ın boşaltılmasından sonra şu mevki'lere çekilmişlerdir. 11. Tümen Van ile Bayezid bölgesine; 12. Tümen hüdûd ile Horasan arasına; 9. Tümen Erzurum ve Hasan-Kal'a bölgesine; 3. Tümen Tortum ile hüdud arasına; 15. Tümen de, Batum'dan geriye dönmesini müte'akib Samsun ve Amasya civarına; 5. Kafkas Tümeninin dört taburu hüdud ile Trabzon arasına ve nihayet geri kalan birlikler de Trabzon ile Samsun arasındaki yolda olup, Sivas'ın güneyine doğru ilerlemektedirler. General Milne umûmî karargâhının bütün bu harekâtdan haberi vardır.

2— Dokuzuncu Ordu kaldırılmıştır. Kumandanı Yakub Şevkî Paşa, 26 Nisan 1919 tarihinde İstanbul'a dönmüştür ve hasta olduğu için Haydar-Paşa Hastahânesi'nde tedavî edilmektedir. General Milne'nin bundan dahi haberi vardır.

3— 1310-1313 doğumlu mükelleflerden, bu tarihe kadar tecillî olanlar silâh altına alınmıştır. Ancak Büyük Britanya makamlarının arzusu üzerine, 16 Nisan 1919 tarihinden itibaren bunların da dâveti durdurulmuştur ve bu husûs 28 Nisan 1919 tarihinde dahi Genel Kurmay Umûmî Karargâhı Başkanı ve Harbiye Nezâreti Ordu Dâiresi vasıtası ile Ateşe-militer general Sir Wyndham Deedes'e bildirilmiştir.

4— Bâzı Şûrâların, Osmanlı Ordusu dışındaki teşekküller için hem de ordunun kontrol ve nezâreti altında acemi efrâdı topladıkları haberi doğru değildir. General Milne'nin sayı ve durumlarını bildiği teşekküllerden başka hiç bir teşkilât mevcût değildir. General Milne umûmî karargâhının mütâreke tatbikatına âit istekleri temâmile yerine getirilmiştir. Ancak bu mütâreke maddelerinin yavaş uygulanmasında ise, nakliye ve muhâbere vâsıtalarının eksikliği mühim rol oynamaktadır. Muayyen mikdar sayıyı aşan tüfenkler sökülümüş, topların kamaları alınmış ve aynı durumda bulunan makineli-tüfenkler de İstanbul'a naklolunmuştur. Britanya kontrol subayları, bu işlerin en ince teferru'atına kadar vâkıfıdır.

5— Van vilâyetinde olduğu gibi Erzurum vilâyetinde dahi bu güne kadar çeteler tarafından hiç bir şakâvet yapılmamıştır. Trabzon ve Sivas vilâyetlerinde de bâzı münferid âdi hırsızlık vak'aları olmuştur. Yalnız Samsun'da büyük sayıda Rum çeteleri hırsızlık yapmaktadır. Doğu vilâyetlerinde, siyâsî mâhiyetde hiç bir vak'aya tesâdüf olunmamıştır.

6— Gerçi, nüve hâlinde bile olsa, hiç bir teşkilâtın mevcût bulunmadığı sâbit ise de, Osmanlı İmparatorluğu hükûmeti âsâyîşin herhangi bir sûretle bozulmasını önlemek için Yıldırım Orduları'nın eski kumandanı Mustafa Kemal Paşa'yı bu havâlide bulunan Osmanlı kıt'alarına umûmî müfettiş tâyin etmiştir.

7— Bütün suçlamalar ve çıkarılan bütün gürültüler Ermeniler'in esridir. Aslı esası olmayan şikâyetler, evvelce tasarlanmış planların bir kısmıdır...»¹³.

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a hareket etmeden önce ve Samsun'a

13 — G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 105/6.

çıktığı sıralarda, Anadolu'nun kuzey ve kuzey doğu bölgesi ile Karadeniz kıyıları bu ahvâl ve şarâit içinde bulunuyordu; yâni tam ma'nasile buralarda bir âsâyîşsizlik ve huzursuzluk hüküm sürüyordu. Aynı zamanda İngilizler bu âsâyîşsizlik dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni çok daha müşkil durumlara sokmak istiyorlardı. Bu itibarla çaresizlik içinde kalan Devlet-i aliyye, mevcût huzursuzluğun hakkından, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın gelebileceğini düşünerek, onu Anadolu'ya göndermeye karar verdi ve evvelâ 30 Nisan 1919 tarihli irâde-i seniyye ile kendisi, 9. Ordu kıta'atı müfettişi tâyin olundu¹⁴.

Sir Arthur Calthorpe'un, 21 Nisan 1919 tarihli notası üzerine, Dahiliye Nâzırı Mehmed Ali Bey, Ali Fuad Cebesoy'un babası olan İsmail Fâzıl Paşa vasıtasile tanışmış olduğu Mustafa Kemal Paşa'yı, Anadolu Müfettişliği için sadriâzam Damad Ferid Paşa'ya tavsiye ettiğinden¹⁵, Ferid Pa-

14 — Faik Reşid Unat, *Tarih Vesikaları*, İstanbul 1943, C. II, sayı 12, s. 404 de, iki nr. lı vesika aynen şöyledir :

«Makam-ı sâniy-i sadâret-penâhiye.

Mülga Yıldırım Orduları Gurubu kumandanı Mirliya Mustafa Kemal Paşa hazretleri 9. Ordu kıta'atı müfettişliğine tâyin olunmuş ve keyfiyet-i tâyin arz-ı atebe-i ülyâ kılınmak üzere makam-ı sâmiye arz edilmiştir. Müşârün-ileyhin taht-ı emrinde bulunacak olan üçüncü ve onbeşinci kolordular menatıkını ihtivâ eden Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilâyetleri ile Samsun sancağı memûrîn-i mülkiyesinin Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılacak tebligatı icrâ etmelerinin tamîmen emir buyrulması müsterhamdır. 30 Nisan 1919

Kâzım

Üç nr. lu vesikada ise şunlar yazılıdır:

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dâiresine

Mülga Yıldırım Orduları Gurubu kumandanı mirlivâ Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu kıta'atı müfettişliğine tâyini husûsuna bi'l-istizan 30 Nisan 1335 tarihinde irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne şeref-müteâllik buyurulmuş ve keyfiyyet ba-tezkire-i celile-i nezâret-penâhî Dersaadet'de bulunan paşây-i mümâileyhe tebliğ edilmiş olmağla malûmat husûlü ve icrây-i iktizası zmnında tevdi kılındı. 5 Mayıs 1335. Muâmelât-ı zâtiye dâiresi riyâseti.

Nâmına
Bahaeddin

Şevket Süreyya Aydemir ise «Mustafa Kemal'in resmî sicil özetinde bu yeni vazifesi III. Ordu Müfettişliği ve tâyin tarihi 2 Mayıs 1919 olarak gösterilir. Eline verilen ta'limatnâmede IX. Ordu kaydı vardır» diyor. Bak, *Tek Adam Mustafa Kemal*, İstanbul 1965, C. I, s. 398/400.

15 — Şevket Süreyya Aydemir, *Aynı eser*, c. I, s. 401/2.

şa da, bir gün Cevad Paşa ile beraber Mustafa Kemal Paşa'yı Cercle d'Orient'a dâvet etmiş ve birlikte yedikleri yemekte, Mustafa Kemal Paşa ile görüşürdüktan sonra, onu bu göreve tâyin etmeyi uygun bulmuştu. Nihayet Harbiye Nâzırı Müşir Şâkir Paşa'ya, Samsun ve havâlisindeki olayların tahkikine Mustafa Kemal Paşa'nın memur edilmesi emri verildi¹⁶.

Bu esnada Genel Kurmay Başkanı olan Fevzi (Çakmak) Paşa¹⁷, vazife ile Trakya'da bulunduğu için¹⁸, kendisine vekâlet eden ikinci reîs Diyarbakırlı Kâzım Paşa (İzmir Vâlisi Kâzım İnanç), Mustafa Kemal Paşa'nın, 9. Ordu kıta'atı müfettişliğine tâyini emrini bir günde çıkarttı. Her ne kadar İngiltere siyâsî temsilcisi Ryan, bu vazife husûsunda sadriâzam Damad Ferid Paşa'yı uyarılmış ise de, Damad Ferid'in, Mustafa Kemal Paşa'ya çok güvendiğini görünce, bu meselenin üzerinde fazla durmamıştı. Aynı zamanda Genel Kurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa dahi, Samsun sancağı dâvasını ancak Mustafa Kemal Paşa'nın hâlledebileceğini söylemek sûretile, İngilizlere itimad telkîn etmişti. Fakat bütün bu teminatlarla rağmen, İngiltere'nin alâkalı diğer bâzı memurları, Mustafa Kemal Paşa hakkında yine şüphe içindeydiler¹⁹.

Nihayet, bu tâyin işleminden sonra, 6 Mayıs 1919 tarihli ta'limat ile Mustafa Kemal Paşa'ya geniş yetgiler verildi. Bu husus, 7 Mayıs 1919 da, Harbiye Nâzırı Şâkir Paşa tarafından Sadârete ve Dâhiliye Nezâreti'ne bildirildi. Mustafa Kemal Paşa : a. Samsun bölgesinde huzûr ve sükûnun yeniden kurulmasını sağlayacak; b. Bu bölgede silâhların toplanmasını temin edecek; c. Şâyed varsa mevcûd Şûrâları kaaptacaktır²⁰.

General Milne'nin arzusu üzere, 3 Nisan 1919 tarihinde, III. Kolordu, XV. Kolordu'dan ayrılmış olmasına rağmen, bu def'a her iki birlik, yeni bir ordu müfettişliği emrine veriliyordu. Bu birliklerdeki kıt'aların sevk ve

16 — Ali Fuad Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953, s. 38, 61 ve 62; G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 108; Naci Kasım, *Gazi'nin Hayatı*, İstanbul, s. 84; Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, C. I, s. 106.

17 — İbrahim Alâeddin Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 90. Fevzi Çakmak'dan sonra yerine Cevad Paşa Genel Kurmay Başkanı oldu. Bak, Süleyman Külçe, *Aynı eser*, C. I, s. 107.

18 — Ali Fuad Cebesoy, *Aynı eser*, s. 62.

19 — G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 112/13; Süleyman Külçe, *Aynı eser*, C. I, s. 106/7.

20 — Mustafa Kemal Paşa'ya bu görev ve salâhiyeti veren, aynı zamanda Harbiye Nâzırı Mehmed Şâkir Paşa'nın mührünü ihtiva eden vesîkanın fotoğrafı için bk., Fâik Reşid Unat, *Tarih Vesîkaları*, C. II, sayı 12, s. 406/7.

idâresinden maada, subaylarının azl ve nasblarına da bu müfettiş bakacaktı. Ayrıca Sivas, Van, Trabzon, Erzurum vilâyetleriyle Samsun sancağı mülkî memûrları, Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan tebligatları icrâ edeceklerdi. Diyarbakır, Bitlis, Elaziz, Ankara ve Kastamonu dahi müfettişliğin müracaatlarını dikkata alacaktı. Nihâyet müfettişlik, askerlik ile alâkası olmayan işler hakkında da «makâmât-ı aliyye-i âidesile muhâbere edecek» ve bilâhire Harbiye Nezâreti'ne yaptığı işleri bildirmekle iktifâ edecekti²¹.

G. Jaeschke, bu kadar geniş salâhiyeti ihtiva eden bir ta'limat-nâmenin, İstanbul'da bulunan başkumandan Milne ile askerî ateşe Deedes'e gösterilmeden, onların sadrîâzam Ferid Paşa'ya olan güvenleri dolayısıyla alâkalı İngiliz makamları tarafından incelenmeden, 7 Mayıs'da sadâret ile dâhiliye nezâretine gönderildiğini ve Vükelâ Meclisi'nde, 17 Mayıs'da, yâni Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmasından sonra okunup, mündericâtının muvafık görüldüğünü yazmaktadır²². Yine G. Jaeschke'ye nazaran, Fevzi Paşa'dan maada, bizzat Mustafa Kemal Paşa da, Samsun'a geçmeden önce, gerek Damad Ferid Paşa'yı, gerek İngilizler'i, Osmanlı İmparatorluğu hesabına çalışacağı hususunda iyice iknâ' etmiş bulunuyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a hareketinden kısa bir süre evvel, Bekir-Ağa Bölüğü'nde Fethi Bey'i ziyâret ettiği zaman «Bâb-ı âli ve Saray benim hakkımda derin bir gâffet içinde bulunuyorlar, mes'eleden henüz İngilizler'in haberi yoktur. Bana bu salâhiyeti onlar bilerek ve anlayarak vermediler...» demişti²³. Ancak Kâzım (İnanç) Paşa ve Şâkir Paşa azçok duruma vâkıf bulunuyorlardı. Bunlarla Samsun'a hareketine kadar temas hâlindeydi. Harbiye Nâzırı Şâkir Paşa, doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'nın emrine verilen kolorduları, bu ta'limatdan telgraf ile haberdar etmişti²⁴. Kâzım Paşa da, derhâl Mustafa Kemal Paşa emrine iki gambot ile üç motorbotun verilmesini Bahriye Nezâreti'ne yazmıştı²⁵. Bundan maada iki binek otomo-

21 — Fâik Reşid Unat, *Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Kıta'atı Müfettişi sıfatı ile verilen vazife ve salâhiyetlere dâir bazı vesikalar* (Tarih Vesikaları), C. II, sayı 12, 1943, s. 401/406; Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 7; G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 110.

22 — Bak, *Adı geçen eser*, s. 111.

23 — Bak, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, s. 7; G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 113.

24 — Buna âit vesika örneği, Fâik Reşid Unat, *Tarih Vesikaları*, C. II, sayı 12, s. 405/6'da bulunuyor.

25 — Bahriye Nezâret-i Celilesine :

Van, Erzurum, Trabzon ve Sivas havâlisinde bulunan kıta'atın müfettişliğine 9. Ordu kıta'atı müfettişliği ünvanı ile sâbık Yıldırım Orduları

bili ile jandarma birliklerinin bulunduğu mahâlleri gösterir bir mufassal harita ve mütârekenâme metni, daha sonra bu husûsda alınan karar örnekleri dahi Mustafa Kemal Paşa'ya verilmişti. Mustafa Kemal Paşa, henüz İstanbul'da iken, 11 Mayıs'da, Sivas vâli ve kolordu kumandanından, ayrıca Samsun mutasarrıfından, bölgelerindeki eşkiya çetelerinin durumu ve Gürcü, Rum, Ermeni olduklarına naazran bunların miktarları ve kuvvetleri hakkında telgraflarla ma'îumat istemişti. 12 Mayıs'da Dâhiliye Nâzırı Mehmed Ali Bey, Samsun bölgesindeki Rum çetelerine karşı Harbiye Nezâreti'nden tedbîr alınmasını rica etti. Milne'de her fırkada ancak 1500 tüfenk kalmasını kat'i bir emirle tekrarladı; yâni Mustafa Kemal Paşa artık Samsun'a harekete hazır ve ilgili dâirelerden, yapacağı işler hakkında gerekli emirleri almıştı.

Nihayet, 13 Mayıs 1919 tarihinde, 9. Ordu kıta'atı müfettişi ve yâver-i şehriyâri Mustafa Kemal Paşa, sadrîâzam damad Ferid Paşa'yı evinde ziyâret ederek ona vedâ etti²⁶. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar'ın İzmir'i işgal ettikleri tarihte, padişah Vahidüddin'i Yıldız Sarayı'nda gördü ve kendisile memleket mes'elelerini görüşdü²⁷. 16 Mayıs 1919 Cuma günü ise, yâver-i şehriyari, Cuma selâmlığı merâsimine katıldı ve saat 16'da yâni akşama doğru, Bandırma vapuru ile İstanbul'dan ayrıldı²⁸. Yanında karargâh hey'etine mensub olarak, kurmay başkanı kurmay albay Manastırlı Kâzım (Dirik) Bey, kurmay albay Re'fet (Bele) Bey, Kaymakam Arif Bey, binbaşı Husrev (Gerede) Bey, doktor albay İbrahim Tâli Bey, doktor binbaşı Refik

gurubu kumandanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa'nın tâyini der-destdir. Bahr-i siyah sâhil tarassudatında istihdam edilmek üzere müşârünileyhin maiyyetine iki ganbot ile üç motorbotın sür'at-ı ihzârını ricâ ederim.

Basri

30 Nisan 1919 (1335)

Kâzım

Faik Reşid Unat, *Tarih Vesikaları*, C. II, sayı 12, İstanbul 1943, s. 404. Sahife 408'de ise, bu isteğe Bahriye Nâzırı adına Hakkı'nın verdiği cevâbi vesika fotoğrafı vardır.

26 — Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul 1969, s. 172-73; G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 115.

27 — Çok önemli olan bu görüşmeler hakkında bak, Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, s. 174/75 ve G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 116.

28 — G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 117.

(Saydam) Bey ve yâverlerden Cevad Abbas Bey ile Muzaffer Bey bulunuyordu²⁹.

Gotthard Jaeschke'ye nazaran, Mustafa Kemal Paşa, kendisine verilen resmî görevler dışında, Cevad ve Fevzi paşalarla, henüz İstanbul'da bulunuyorken, gizlice görüşmüş ve şu husûslarda özel olarak mutâbakata varmışlardı :

a — Biri İstanbul'da, diğerleri Konya ve Erzurum'da olmak üzere, üç ordu müfettişliği teşkil edilecek.

b — Anadolu'da bir millî idâre vücûda getirilecek.

c — Anadolu'da toplanan silâhlar İtilâf Devletleri'ne teslim olunmıyacak.

d — Kuvây-i milliye teşkil olunacak.

e — Mütecâviz düşmanlara karşı, mukabil taarruza geçilecek.

Mustafa Kemal Paşa da bu beş maddeyi uygun bulmuş ve büyük bir metânetle «zâten ben bu husûsu tahakkuk ettirmek üzere Anadolu'ya gidiyorum, kahraman milletimin şinesinde hayatımı feda edinceye kadar çalışacağım demişdi. Her üç paşa da, vatani kurtarmak üzere yemin ederek, birbirlerinden ayrılmışlardı»³⁰.

Yukarıdaki ifâdelerden açıkca anlaşılıyor ki, Anadolu'da, birçok meselelerin islahı için Osmanlı hükûmeti tarafından Samsun'a resmî vazife ile gönderilen Mustafa Kemal Paşa, Türk milletini esâretten ve Türkiye'yi müstemleke olmaktan kurtarmaya azimli idi. Mes'elenin, da'vanın esâsını da bu nokta teşkil ediyordu. Kendisine te'min olunan yetki ve idârî görevler de, Mustafa Kemal Paşa'ya bu husûsu tahakkuk ettirmekte hiç şüphesiz, az da olsa yardımcı olmuştu. Ancak vaziyetten bütün görevliler aynı derecede haberdar değildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geçmesinden, yerli ve yabancı, başda padişah olmak üzere diğer devlet adamları, kanaatımızca herkes kendi düşüncesine göre bir şeyler bekliyordu. Ondan, İmparatorluğun bu çıkmazdan kurtarılması için büyük fedakârlıklar ümid ediyorlardı.

Nihayet, İstanbul Kız-kulesi önündeki İngiliz kontrolünden geçen Mustafa Kemal Paşa, evvelâ Sinob'a uğradı³¹; oradan da 19 Mayıs 1919 (1335)

29 — Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul 1960, s. 32-33; Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, s. 171; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, C. I, s. 409.

30 — Bak, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 118; Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, C. I, s. 102, 105 ve 108.

31 — Şevket Süreyya Aydemir, *Aynı eser*, C. I, s. 411/12 ve Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, s. 176.

Pazartesi sabahı Samsun'a çıktı. Mustafa Kemal Paşa, Karadeniz Boğazı ağzındaki bu İngiliz araması için, yazılanlara nazaran sonradan şöyle demiştir: «Ne kadar ahmaklık! esliha ile mühimmat arıyorlar. Biz ise, kafamız ile imanımızı götürüyoruz»³². Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul-Samsun yolculuğunun türlü tehlikelerle dolu olarak geçtiği ma'lûmdur. Ancak, 15 Mayıs'da Yunanlılar tarafından İzmir işgalinin başlaması keyfiyeti, her husta dikkati daha ziyâde bu mes'eleye çekmiş bulunuyordu.

Mustafa Kemal Paşa, 9. Ordu kıtaatı müfettişi ve yaverân-ı hazret-i şehriyârî olarak Samsun'a çıktığı vakit, Canik (Samsun) sancağı, evvelce de bahsettiğimiz vechile Pontos çeteleri yüzünden bir karışıklık ve asâyişsizlik içinde bulunuyordu. Bu itibarla ilk yapılacak iş, şüphesiz, Canik (Samsun) sancağının idâresini ele almak ve burada yaşayan insanların can ve mal emniyyetini sağlamaktı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiğini duyan Pontos çetelerine karşı, Samsun'ı ikinci bir İzmir olmaktan korumak ve kurtarmak lâzımdı. Bu itibarla Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a geldiği vakit, ilk iş olarak, bu sancağın başında bulunan mutasarrıfa izin verdi. Bilâhîre bu sancağın işlerini düzenlemek maksadile başına Re'fet (Bele) Bey'i mutasarrıf tâyin etti. Şevket Süreyya Aydemir, bu husûsa dâir şunları yazıyor :

«Mustafa Kemal daha Samsun'da iken İstanbul'a arka çevirmişti. İlk iş olarak, İstanbul'dan beraberinde gelen, III. Kolordu kumandanı albay Re'fet Bey'i (general Re'fet Bele) Samsun'a (Canik sancağına) mutasarrıf tâyin etti. Sonra, 21 Mayıs'da Erzurum'da XV. kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya; 23 Mayıs'da Ankara'da XX. Kolordu kumandanı Ali Fuad Paşa'ya telgraflar çekti. Samsun'a geldiğini bildirdi...»³³.

Ancak burada yayınlamak istediğimiz belgelerde görüldüğü vechile, Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'a mutasarrıf tâyin etmek istediği esas şahıs, Hamid Bey adında bir zattır. Bu Hamid Bey, evvelce vâlilik ve bir müddet dâhiliye müsteşarlığı yapmış bir kimsedir. Mustafa Kemal Paşa, 21 Mayıs 1335 (1919) tarihinde, yâni Samsun'a çıktıkdan iki gün sonra «Makâm-ı sadâret-i uzmaya» gönderdiği gâyet müsta'cel telgrafında aynen şöyle diyordu :

32 — G. Jaeschke, *Ayni eser*, s. 118.

33 — Kemal Atatürk, *Nutuk*, c. III, s. 905/7; *Tek Adam Mustafa Kemal*, c. II, s. 22.

I

Bâb-ı âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
Gayet müsta'celdir

Şifre Telgrafnâme
Mahreci : Samsun
Tarih-i keşîdesi
Fi. 21 Mayıs 1335

Makam-ı sadâret-i uzmâya

Samsun mutasarrıfına me'zuniyyet îtâsı ve muvakkaten Kolordu kumandanının vezâyif-i mülkiyeyi temsilyetdeki zarûreti arz etmişdim. Bu ma'rûzâtım buradaki vaz'iyetin nezâket ve ehemmiyeti icbâbı olduğu zât-ı fahîmanelerince takdîr buyrulur. Vaz'iyetin seri'an adem-i ıslahı hâlinde buranın da İzmir gibi bir âkıbete dûçar olmasından korkulur. Binâen-aleyh evvelki telgrafımdaki istirhamımın heman tervîci ile beraber buraya fevka'l-âde bir zâtın asâleten ta'yini ile sür'at-ı îzâmı lüzûmunu arz ederim. Âcizleri burası için bir müddet olsun dâhiliye müsteşar-ı sâbıkı Hamid Bey'i münâsib mütâlâ'a ediyorum. Vâkı'a Hamid Bey vâililik etmiş ise de deruhde edeceği ma'rûz me'mûriyetin bugün sırf vatanî ve vicdânî bir vazîfe olacağını bi't-tabi' takdîr mecburiyetindedir. İrâde-i fahîmânelerine muntazır olduğum ma'rûzdur.

Dokuzuncu Ordu ve kıta'atı müfettişi
ve yâverân-ı hazret-i şehriyâriden
Mîrliva
Mustafa Kemal³⁴

Aynı günde, yâni 21 Mayıs 1335 (1919)'da Mustafa Kemal Paşa hazretlerine gelen cevabda ise şunlar yazılı bulunuyordu :

II

Dâire-i Sadâret-i
Umûr-ı idâriye
Kalemi

Tarih-i tebyîzi
21 Mayıs 1335
Kalem Nr. 175

Mustafa Kemal Paşa
Hazretlerine

21 Mayıs 1335 tarihli diğer telgraf-nâmeye zeyildir. Hamid Bey'in vü-

34 — Bu vesikanın fotoğrafı için bak, nr. 1.

rûduna kadar iş'âr-ı valâları vechile Kol-ordu kumandanının vezâif-i mülkiyeyi deruhde etmesi münâsib ve vezâif-i umûmiye uhde-i kiyâset-i vâlâlarına mevdu'dur.

İmzalı beyazından
aynen³⁵

Burada gayet açık olarak görüyoruz ki, Mustafa Kemal Paşa'nın daha önce arz ettiği vechile kolordu kumandanının (Re'fet Bele'nin) vezâyif-i mülkiyeyi deruhde etmesi, sadriâzam tarafından kabûl edilmiş ve bütün görevler Mustafa Kemal Paşa'nın uhdesine ve yüksek kiyâsetlerine, dirâyetlerine bırakılmıştır. Diğer taraftan, Mustafa Kemal Paşa, henüz İstanbul ile temas hâlindedir. Samsun'a çıkar-çıkamaz derhâl İstanbul'a arka çevirmemiştir. Nitekim 31 Mayıs 1335 (1919) tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'dan, sadâret makamına yolladığı telgraf dahi aradaki irtibâtın devamını göstermektedir. Bu telgraf da şu şekilde yazılmıştır.

III

Bâb-ı âli
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemı

Şifre Telgrafnâme
Mahreci : Havza
Tarih-i keşidesi
31 Mayıs 1335

Makâm-ı sadâret-i uzmâya

Samsun mutasarrıfı Hamid Bey'in bir İngiliz harb sefinesi ile Samsun'a muvâsalat ve işe mübâşeret ettiği ma'ruzdur.

30 Mayıs 1335
Dokuzuncu Ordu ve kıta'atı
müfettişi
Mirliva
Mustafa Kemal³⁶

35 — Bu vesikanın fotoğrafı için bak, nr. 2.

36 — Bu vesikanın fotoğrafı için bak, nr. 3.

IV

Meclis-i vükelâda okundu.

Hıfz edilecektir. 31 Mayıs 1335³⁷

Buna nazaran diyebiliriz ki, sadâret makamı Mustafa Kemal Paşa'nın istediği bir adamı, hem de İngiliz savaş gemisine bindirmek sûretile Samsun'a göndermiş; bu şahıs da 30 Mayıs 1330 (1919)'da görevine başlamıştır. Bu tarihe kadar, yâni Mustafa Kemal Paşa Samsun'dan ayrılıp Havza'ya geldiği esnada dahi, merkez ile olan resmî münâsebetleri kanaatimizce normâl gibi görünmektedir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın tâyinini istediği bir adamı, vâliyi İngilizlerin savaş gemisile görev mahâlline getirmeleri dahi dikkati câliptir. Ancak burada gördüğümüz diğer bir husus ise, imza mahâllinde «yâverân-ı hazret-i şehriyâri» ifâdesinin yer almamış bulunması keyfiyetidir.

Kana'atımızca durum, İzmir'den sonra Yunanlılar'ın 21 Mayıs'da Torbalı ve Menemen'i, 22 Mayıs'da Selçuk (Ayasuluk)'ı, 24 Mayıs'da Akhisar'ı ve 25 Mayıs'da Bayındır ile Manisa'yı, 27 Mayıs'da Aydın'ı, 28 Mayıs'da da Tire'yi işgale başlaması üzerine, sür'atle değişmiştir³⁸. Nitekim henüz İstanbul'da iken Anadolu'yu kurtarma hususunda anlaşmış bulunan üç meşhur kumandan, bu esnada Genel Kurmay Başkanlığı yapan Cevad Paşa'nın, düşmana mukavemet husûsunda, 57. fırka kumandanına çektiği çok önemli telgrafın tarihi de, 24 Mayıs 1335 (1919) gününe tesadüf etmektedir³⁹. Havza'dan, Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgraf ise, Meclis-i vükelâ'da 31 Mayıs 1335'de okunduktan sonra, muhâfaza edilmek üzere dosyasına kaldırılmıştır.

Bu arada, Ankara'dan, XX. Kolordu kumandanı Ali Fuad Paşa'dan İstanbul'da Genel Kurmay Başkanlığı'na gönderilen diğer bir telgraf dahi, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı sıralarda İngilizler'in durumunu açıklaması bakımından çok önemli görüldüğü için metni aynen buraya alınmıştır :

37 — Bu vesikanın fotoğrafı için bak, nr. 4.

38 — Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, C. I, s. 110; Ali Fuad Cebesoy, *Millî Mücadele Hâtıraları*, İstanbul 1953, s. 65/66; Falih Rıfık Atay, *Çankaya*, İstanbul 1969, s. 168/69; G. Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Ankara 1970, s. 35/38.

39 — Bu telgrafın metni için bak, Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, C. I, s. 111.

V

Bâb-ı âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı siyasîye Müdüriyyet-i
umûmiyesi.

Ankara'dan
Erkân-ı Harbiyye Riyâsetine
mevrud şifre suretidir

Dersa'adet'den hareketle İnebolu, Kastamonu, Çankırı üzerinden me'mûriyyet-i mahsûsa ile Ankara'ya gelmiş olan İngiliz yüzbaşlarından (X) ile görüşüm. Mümâileyh Anadolu'da şömendöfer kontrol me'mûrlarının ve ba'zı mevâki'de bulunan İngiliz kıta'atının kâmilen Dersa'adet'e avdet için emir almış olacaklarını söylemiş ve bunun da müttefikin arasındaki bir ihtilâf-ı efkârdan neş'et eylediğini zannettiğini beyan eylemiştir. Mümâileyhin ifâdesinden kendi yerlerine İtalya'nın geleceği anlaşılmaktadır.

Ankara'da bulunan bir İngiliz bölüğü de hareket için istasyona taşınmaktadır. Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyâsetine ve Yıldırım Kıta'atı müfettişliğine arz edilmiştir.

21 Mayıs 1335
Yirminci Kol-ordu Kumandanı
Mirliva
Ali Fuad

(X) Bu ismin zikri münâsib görülmemiştir.
Ahmed...⁴⁰

VI

Berây-i ma'lûmat Hâriciye Nezâreti'nden tevdi' olunmağla Meclis-i vükelâ'da okunmuştur. Hıfzedilecektir. 31 Mayıs 1335⁴¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'da bulunduğu esnada meşgul olduğu hususlardan bir diğeri de, Trabzon anbarlarındaki malzeme meselesiydi. Bir albay ve iki yüzbaşından müteşekkil Rus hey'eti ile Crawford (قرا، فور ت)

40 — Bu vesikanın fotoğrafı için bak, nr. 5.

41 — Bu vesikanın fotoğrafı için bak, nr. 6.

۳۵ - ۵۳

شیشه نقره نامه

شیشه نقره

شماره

تاریخ کشیده سی
نقشه ورودی

خرجی
صافه

نقشه مستقیمه

مقام صدوق عثمانیه

صافه مستقیمه سادونین اعلی و سوتنا قولار و صومالیات و نظایف مکتوبی تمسیه کی ضروری
عرضه ایتمشیم بومرد و ضایع براره کی و ضعیف زانگ و اهن ایجاب اولمیش ذانه خمیا زنجیر
تقدیر بویون و ضعیف سراف هم اصحابی حاله فدا کرده بوراند ده انبرگی بر عاقبت دجرا
اولمسه قورقور بنا عید اولگی تمغزاده کی استصالح کهنه ریجید بزر بوریه فونده الهده بر دلت
اصالت تعیین ارمغان اولی لردی عرصه ایتمشیم عابری بر ای ایوب برمد اولونه واقیه مستقیمه
صیدگی عابیه مستقیمه ایتمشیم واقیه صیدیه والیدک ایتمشیم ده و عرصه ایتمشیم مستقیمه
بر کوه صون اولی و دجری بر و ضعیف اولمیشی بالضع تقدیر بویونده ده ایتمشیم ایتمشیم مستقیمه مستقیمه مستقیمه

نقشه

صفحه شماره و قطعات نقشی
و ایتمشیم مستقیمه مستقیمه
بر کوه
نقشه مستقیمه

<p>رسالة مبرأة عما تالسه قراء</p>				<p>رسالة مبرأة</p>	
<p>أ</p>		<p>١١</p>		<p>٥٧١</p>	
<p>بني خلف بن علي الخلف</p>		<p>١١</p>		<p>بلدنا المبرقة</p>	
<p>رسالة مبرأة</p>		<p>رسالة مبرأة</p>		<p>رسالة مبرأة</p>	
<p>رسالة مبرأة</p>		<p>رسالة مبرأة</p>		<p>رسالة مبرأة</p>	
<p>رسالة مبرأة</p>		<p>رسالة مبرأة</p>		<p>رسالة مبرأة</p>	

رسالة مبرأة بن علي الخلف
 رسالة مبرأة بن علي الخلف
 رسالة مبرأة بن علي الخلف

رسالة مبرأة بن علي الخلف

شماره قلمی

خالد بن ابي طالب

شماره قلمی

مخرجه

موضه

شماره تلفرانامه

تاریخ کشیده می

تاریخ کشیده می
۱۳۰۹ و ۱۳۱۰

صباح

تاریخ

مقتضی صدق قلمی

صاحب دفتر حمید بیکه بر انگیزد بر این شماره صاکنه بر اصف دایت مبارکه اینیکه مودود

ایضا

محمد کلدار ارقون قلمی

ایضا بجهت | ۱۳۰۹

صاحب دفتر ادره و خطه قلمی

میرزا

صاحب دفتر

ع

انفقدہ

ارکانہ جوہر راستہ نور و سیف
صورتہ

خواجه نصیر نظامی
ابن ابی اسحاق اصفہانی

ع

در سعادتہ حرکت ایندولی قطبونی کفنی اور زینہ نور بہ خصوص ایہ انفقہ بہ کلمہ اولیہ انگیز یوز سید خ
(۴) ایڈکورتسم . مہمالہ انا طولیہ سجد و فر تونزول نور زینہ در بعضہ مواضعہ ہونڈ انگیز
قطعاتک کا مذہب سعادتہ خود تاجیوہ امر آئندہ اولہ جہادی سولہ سہ دنوں در تفضیلہ آہنہ کی باضافہ
انکار دہ نسبت ایہ کی خطہ ایہ کی سببہ ایہ شدہ سہارایک انارہ سندنہ کنڈی بر رینہ ایہ لایہ کلہ جکی
اکلا کشف در .

انفقدہ ہونڈ بر ایہ بلوکیہ حرکت ایہ ہونڈ استیونہ صفتیہ در ارکانہ جوہر مجموعہ راستہ
دیہ درم قطعاتہ تفتکندہ عہدہ ایہ شدہ ۱۱

بکشی قولار و قومارانہ
برای
حکومت

(۵)

(۶) بر اسد زری مناسبہ نور

احمدیہ

نویسندہ فاضلہ تہذیب
در قطعہ جوہر ایہ انفقدہ قطب
ایہ تفتکندہ ۱۱

شعبه نغمه اقامه

خطبای تاریخی

صحه قلمی

خوجی
صاحبه

تاریخ کشیدوس
قلم و زردی
۱۹۵
۱۹۶

صباح
۱۹۵

مضمونهای ضمیمه

بر برآوردی و ایی بوز با شمه به عبارت زوسن هلیت ته تقدیر قراو قورنه اسنده کی انکله ضابطین
 طبریزنه کی عسکری و ملکی باره و انبارلک لافوشی کزه راک روس کوهلای اردو سنک اعیانای ایی
 بر حوضه مالکزم اشاد سندر و سائره کی موارد اعاشه و لوازم انسانی و او تو موکل و اولیک طبنه بولنسه
 و بوباید ه رسارت کی مقاماتنه که مراد قیه برسی با یله به ضعی جوانه قایسی انکله ضابطین و سعادت با زرفنی
 طبریزنه و هیچ مالکزم و موارد ره بولرک خارجیه همکار طاسی طلبه قیسه بوباید اوله و حقیقی قول اردو قورمانا
 طرز عیبه نظارتنه فضل ایور تقدیر ایسه فکر قول اردو قورمانا لطف عاقرانه زح و برینو امر
 صورتی عیبه و تقدیر قیسه نیما و زانه اوله و صلب دانقونک بر طرف ایلمس ضرورتک آتیم خاتمینا هیز
 استکمانه و بوباید عاقرانه زنده اداره فیمایه لریک استعاره ساعه بولوشی عرطه بریم

طوقرین اردو قطعای هفتسی یاد
 نخوی حقیقی سترای مراد
 رطیفه کلاه

۱۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الخطاطیاتی

شیفره قلمی

شیفره تلفرافنامه

مخبرجی

تاریخ ۱۳۰۳
قلم ۱۳۰۳

تاریخ نگاشته شده
قلمه و زبده

<

حکومت مرکزی در امر ورود امتداد که آرزو لرزید اسعافه مازونه و صلاحیتها را اطلاع یافتی
 بانه و فقط ملحدین امر را بر لایه آج او تو خلقند وارد دند اصیبا جانه تخصص اوله بوماری
 آلفق بالفعل منع امتحان لویه بر کونا امر و تعلیمات اوله نیتج بر عدم مخالفتک رضا و موافقت
 تلقه اولماس بر طلبه و کتدن بر شب بر هفتدنی افاره صورتیله بر دستوما هفتده بر لهور
 استقا اولمنی موافق اوله ضفقا الاکوره اقتضا اینده تعلیمات و بلس مرهود

صور

انتخاب ضابطه روس هفتت تدقیقینک اشیا و لوازم عسکریه و به یولر نری تدقیق و تصدیق و کتبایه
طلب و نقل ایتمه قاشقور سار کز نام احاطه معاریتی حبیله قابل تجویز رمدر خصوص زنگر کوز عافریزاده
با عالیله عهد ایسته یقینه و مانع بر حواب و رد زنیه تدقیق ایستو هتیک یکی بر طلب و تسبی و افع حله

nr. 8-a

اولیج بوزاردان یازیلوه قشیم
مطوفی دره دیر / نیاه نومه
اداره اودنه | ۱۲۶

۱۲۶

۲۴۴۱۷۹

۱۲۶	
۱۲۶	۱۲۶

nr. 10

دائرة صدارت امور مهمه قلعي

قلم نوسری	تاریخی	مسودی	اوراق نوسری
۷۰۰	تاریخ نیستی	تاریخ نسوید	۷۷
مقاله ایذنا	۸/۷۸	۷/۷۷	۷۷
مقاله ایذنا	۸/۷۸	۷/۷۷	۷۷

Handwritten notes and signatures in the top left section of the document.

حاجه تقی میرزا

بر میزای و ایک یوز بائید به عبارت روس ایست برقیه سید قزو قزوین
 مانده بر بقدر ضابطه طرز زره آهنگری ونگه زره و بازاری
 که در روس کواکه اردو سنگ اسیانان بجهت وجود بسیار
 سنگ و ساره که مواد اعصابه طبع یوز زهره در سعادت ازل
 برسی باید به جف جویا افاده برسی وزیر انظر ضابطه کبف
 در سعادت بار زین با ایام هیچ بر شین ده یوز خافیه صفای
 طبع ابراج جند استفا معلایه طبعه نفورجه اردو طبعه
 مقفی بر یوز اصفی کاک یا ساره دار دادو نفورجه جف کلان
 در سعادت بار زین با ایام هیچ بر شین ده یوز خافیه صفای
 طبع ابراج جند استفا معلایه طبعه نفورجه اردو طبعه
 مقفی بر یوز اصفی کاک یا ساره دار دادو نفورجه جف کلان
 در سعادت بار زین با ایام هیچ بر شین ده یوز خافیه صفای
 طبع ابراج جند استفا معلایه طبعه نفورجه اردو طبعه
 مقفی بر یوز اصفی کاک یا ساره دار دادو نفورجه جف کلان

Handwritten notes on the right side of the document.

Handwritten notes at the bottom left of the document.

adındaki bir İngiliz subayı, Trabzon'da olan askerî ve mülkî anbarlar ile parkları gezerek, gönüllü Rus ordusunun ihtiyacını karşılamak maksadile, buradaki depolarda mevcûd şeker ve sâir yiyecek maddelerile inşaat malzemelerinden ve daha bâzı eşyalardan, meselâ otomobil ve lâstiklerinden talebde bulunmuşlardı. Keyfiyet, bu bölgenin müfettişi sıfatile Mustafa Kemal Paşa'ya intikal ettiği için bilâhîre İstanbul ile Mustafa Kemal Paşa arasında, bu hususla alâkalı bir takım haberleşmeler oldu. Buna âit belgeler ise, sırasile aynen şöyledir :

VII

Bâb-ı âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemî

Şifre Telgraf-nâme
Mahreci : Samsun
Tarih-i keşidesi : 23 Mayıs 1335
Kaleme vürûdu : 24 Mayıs 1335

Huzûr-ı sâmiy-i cenâb-ı sadâret-i uzmaya

Bir miralay ve iki yüzbaşidan ibâret Rus hey'et-i tedkikiyesi ile Crawford (قراو فورت) ismindeki İngiliz zâbiti Trabzon'daki askerî ve mülkî park ve anbarların kâffesini gezerek, Rus gönüllü ordusunun ihtiyâcâtı için birçok malzeme, eşya ve şeker ve sâire gibi mevadd-ı îâşe ve levâzım-ı inşâiye ve otomobil ve lâstik talebinde bulunmuş ve bu bâbda Dersaadet'deki makâmâtan emir almadıkça bir şey yapılamıyacağı cevâbına karşı, İngiliz zâbiti Dersaadet'e yazdığını bildirmiş ve hiç bir malzeme ve mevaddın depoların hâricine çıkarılmamasını talep etmiştir. Bu bâbda XIII. Kolordu kumandanlığı tarafından Harbiye Nezâreti'ne mufassal rapor takdim edilmiştir. Mezkûr Kolordu kumandanlığına taraf-ı âcizanemden verilen emrin sûreti aynen arz ve takdîm kılınmıştır. Mütecâvizane olan metâlib-i vâkı'anın bertaraf edilmesi husûsunun zât-ı fehâmet-penâhilerince istikmâline ve bu bâbda âcizlerine de irâde-i fahîmânelerinin iş'arına müsâ'de buyrulmasını arz eylerim.

23 Mayıs 1335

Dokuzuncu Ordu kıta'atı
Müfettişi ve yâver-i fahri-yi
hazret-i şehriyârî
Mîrliva
Mustafa Kemal⁴²

42 — Bu vesîkanın fotoğrafı için bak, nr. 7.

VIII

Sûret :

İngiliz zâbiti ile Rus hey'et-i tedkikiyesinin eşya ve levâzım-ı askeriye depolarımızı tedkik ve teftiş ve muhteviyâtını talep ve nakletmeye kalkışması mütâreke-nâme ahkâmına mugayereti hasebile kaabil-i tecviz değildir. Husûs-ı mezkûr taraf-ı âcizîden de Bâb-ı âlî'ye arz edilmiştir. Müsbet veya menfî bir cevab vürûduna kadar işbu hey'etin yeni bir talep ve teşebbüsü vâki' olursa, hükûmet-i merkezîyeden emir vürûd etmedikce arzularının is'âfına me'zûn ve salâhiyetdar olmadığımızı beyân ve faakt taleblerinde ısrar ederler ise aç olan halkın ve ordunun ihtiyâcâtına tahsîs olunan bu mevaddı almaktan bi'l-fi'il men'etmek için bir gûnâ emir ve ta'limat olmadığından bu adem-i muhâlefetimizin rizâ ve muvâfakatımıza ma'tûf telekkî olunmaması şartile hareketlerinde serbest bulduklarını ifâde suretile protesto mâhiyetinde bir tavr ve muâmele ile iktifa olunması muvâfik olacağından ona göre iktizâ edenlere ta'limat verilmesi mercûdur⁴³.

IX

Dâire-i Sadâret-i
Umûr-ı Mühimme
Kalemi :
nr. 255

Evrak nr. 248
Kaleme tevdi tarihi :
27 Şaban 1337 = 28 Mayıs 1335
Tevsîd tarihi
27 Şaban 1337 = 28 Mayıs 1335
Tebyiz tarihi
28 Şaban 1337 = 29 Mayıs 1335

Hariciye Nezâret-i Celîlesine

Bir mîralay ve iki yüzbaşidan ibâret Rus hey'et-i tedkikiyesile Kravfort (قراو فورت) nâmında bir İngiliz zâbitinin Trabzon'daki askerî ve mülkî

43 — Bu vesikânın fotoğrafı için bak, nr. 8/a ve 8/b.

park ve anbarları gezerek Rus gönüllü ordusunun ihtiyâcâtı için birçok eşya ve levâzım ve şeker ve sâire gibi mevadd-ı iâşe talebinde bulduklarından ve Dersaadet'den emir almadıkça bir şey yapılamıyacağı cevâben ifâde edilmesi üzerine İngiliz zâbitinin keyfiyeti Dersaadet'e yazdığını bi'l-beyân hiç bir şeyin depolar hâricine çıkarılmamasını talep eylediğinden bahisle istifsâr-ı mu'âmeleyi mutazammın Dokuzuncu Ordu kıta'atı müfettişi Mirliva Mustafa Kemal Paşa'dan vârid olan telgraf-nâme Meclis-i vükelâ'da lede'l-mütâla'a mevzû bahs olan eşya ve levâzımdan vaktile Ruslar'dan iğtinâm edilmiş olanlar verilebilür ise de mevadd-ı iâşe oraca sırf ordunun ve ahâliyi mahâlliyeinin ihtiyâcâtı karşılığı olduğu cihetle, bunların teslîmi ordu ile ahâlinin aç kalmasını intaç edeceği cihetle, ahzına muvâfakat edilmemesi ve şâyed isrâr edecek olurlar ise bu bâbda Bâb-ı âlî'ce Düvel-i mü'telife mümessilleri ile müzâkerat ceryan etmekte olduğundan ve netice-i karar ve tebligâ intizâr lâzım geleceğinin sûret-i münâsibede kendilerine tebliğ ve ifâdesi ve cereyân-ı ahvâlden ma'lûmat i'tâsı husûsunun mümâileyh Kemal(î) Paşa'ya telgrafla cevâben izhârı ve bu bâbda mümessiller nezdinde teşebbüsât ifâsının nezâret-i celîlelerine iş'arı tezekkür ve îcâbı icrâ olunmağla iktizâsının ifâsına himmet.

- a) Meclis-i vükelâ'nın 28 Mayıs 1335 tarihli zabtı üzerine.
- b) Mezkûr telgraf-nâme evelce yazıldığı anlaşılmıştır⁴⁴.

X

Evelce bu işe dâir yazılan mazbatanın melfûfudur. Dosyası meyanına konmak üzere evraka.

11 Haziran 1335⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun ve Havza'da bulunduğu esnada, bu gibi işler yanında ,hiç şüphesiz daha mühim mes'elelere dâir raporlar verdiği de malûmdur⁴⁶. Ancak bunlar çok sayılı raporlardır. G. Jaeschke'nin, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* adlı eseri tetkik edilecek olursa, bu rapor-

44 — Bu vesîkanın fotoğrafı için bak, nr. 9.

45 — Bu vesîkanın fotoğrafı için bak, nr. 10.

46 — Meselâ Samsun ve havâlisindeki asâyişsizlik, çetecilik hakkında verdiği 21, 22 ve 24 Mayıs 1919 tarihli raporlar için bak, *Harb Tarihi Vesîkaları*, 68, 69, 71, 77 ve 1051.

lardan bir kısmının da Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a muvâsalatı ile vazifesine mübâşeret ettiğine; daha yüz kadar İngiliz askerinin Samsun'a ihracının, memleketin âsâyîşini te'mine ma'tuf olan me'mûriyetinin ifâsını güçleştireceğine; Damad Ferid'in, 19 Mayıs 1919 tarihinde kurduğu yeni hükûmet⁴⁷ münâsebetile yolladığı telgrafın millet ve orduya tesliyet-bahş olduğuna dâir konulara âit bulunduğu görülür. Ancak, 21 Mayıs tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı işler hakkında bu kronolojide herhangi bir ma'lûmat yoktur. Bu itibarla, bize bu vesîkaları temin eden Başbakanlık Arşiv Genel Müdürü sayın Midhat Sertoğlu'nun, şimdiye kadar yayınlanmamış olduklarını beyân etmesi; aynı zamanda Mustafa Kemal Paşa'nın, Samsun'da icrâ ettiği ilk işlere⁴⁸ âit bulunması nedeniyle, vesîkaları burada yayımlayarak değerlendirmeyi fâideli bulduk. Esâsen vesîkalarda bahis konusu edilen her iki mesele de Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da olduğu esnada ele alınmış ve onun Havza'ya geçtiği tarihlerde tekemmül etmiş olaylardır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'da çok az kaldığı için burada ele alınan işler, tabi'âtile az olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, bir-an önce XV. Kolordu kumandanı Kâzım Karabekir Paşa ile görüşmeyi arzu etmektedir. Nitekim 21 Mayıs 1335 (1919)'da Kâzım Karabekir Paşa'ya şu telgrafi çekmiştir.

«Erzurum'da XV. Kolordu kumandanı Paşa Hazretlerine : Ahvâl-i umûmîyemizin almakta olduğu şekl-i vahimden pek müteellim ve müteessirim. Millet ve memlekete medyûn olduğumuz en son vazîfe-i vicdâniyeyi yakından mesâ'i-yi müştereke ile en iyi îfa etmek mümkün olacağı kanaatle bu son memûriyeti kabûl ettim. Bir-an evvel zât-ı âliniz ile mülâkî olmak arzusundayım. Ancak Samsun ve havâlisinin vaziyeti âsâyîşsizliği yüzünden fena bir âkibete düçâr olmak mâhiyetindedir. Bu sebeple burada bir kaç gün kalmak zarûreti vardır. Bendenizi şimdiden tenvîre medâr olacak husûsat varsa iş'arını ricâ eder ve gözlerinizden öperim kardeşim.

Samsun 21.V.1919

9. Ordu Kitaatı Müfettişi
Fahrî yâver Mîrlivâ
Mustafa Kemal⁴⁹.

47 — İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrîâzamlar*, s. 2041.

48 — *İkdam Gazetesi*, Mustafa Kemal Paşa'nın 21 Mayıs 1919 tarihinde vazifesine mübâşeret ettiğini yazıyor. Bak, G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 121.

49 — Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 32.

Mustafa Kemal Paşa, bu husûsla ilgili olarak, Nutkunda dahi şunları yazıyor :

«Erzurum'da XV. Kolordu kumandanına 21 Mayıs 1335'de yazdığım bir şifrede, ahvâl-i umûmiyemizin almakda olduğu şekl-i vahimden pek müteessir ve müteallim olduğumu; millet ve memlekete medyûn olduğumuz en son vazîfe-i vicdâniyeyi yakından, müşterek mesâi ile en iyi îfâ etmek mümkün olacağı kanaati ile bu son me'mûriyeti kabûl ettiğimi; bir-an evvel Erzurum'a gitmek arzusunda bulunduğumu ve fakat, Samsun ve havâlisinin vaz'iyeti âsâyişsizlik yüzünden fenâ bir âkibete düçâr olmak mâhiyetinde bulunduğundan buralarda bir kaç gün kalmak zarûreti olduğunu bildirdikten sonra, beni şimdiden tenvîre medâr olacak husûsat varsa iş'ârını ricâ ettim.

Filhakîka, Samsun ve havâlisinde Rûm çetelerinin islâm ahâliye tecâvüzü ve zâten vâsitasız bırakılmış olan hükûmet-i mahâlliyenin ecnebî müdahalâtı yüzünden hiç bir tedbir alamaması, vaziyeti müşkil kılmıştı. Tanıdığımız ve kendisinden büyük enerji ümid ettiğimiz bir zâtn Samsun'a mutasarrıf ta'yinini te'min için teşebbüs olmakla beraber, III. Kolordu kumandanını muvakkaten Canik mutasarrıfı tâyin ettim..... ve heman ol-havâlide millî teşkilâta tevessül olundu»⁵⁰.

Bu tarihlerde, İngiltere genel karargâhında ve Kara-deniz Ordusu başkumandanlığında bulunan İngiliz ve sâir kuvvetlerin kumandanları, Mustafa Kemal Paşa'dan yavaş yavaş şüphe etmeye başlamış ve durumunun kontrol altına alınmasını istemiş⁵¹ oldukları için onun bir-an evvel Samsun'dan ayrılması îcab ediyordu. Her-ne-kadar yüzbaşı Hurst gibi küçük rütbeli subaylar, Mustafa Kemal Paşa'nın, 19 Mayıs'da Samsun'a gelmesile, son bir kaç gün içinde durumun sâkin bir hâl aldığını ve kendisinin teftiş seyahatini îfâ ve sükûneti temin maksadile bir iki güne kadar dâhile hareket edeceğini, İstanbul'a bildirmişler ise de, bi'lhasa İngiltere genel karargâhı, Mustafa Kemal Paşa ile yanındaki kurmay hey'etinin Samsun'dan Sivas istikametine sevk edilmeleri olayından endişe etmeye başlamıştı.

İşte bu nedenlerle, Mustafa Kemal Paşa da, bir-an önce Anadolu'daki vatanseverlerin arasına katılmak, memleketi düşman işgalinden kurtarmak için çâreler aramak istiyordu. Nihayet, Kâzım Karabekir Paşa'dan aldığı

50 — Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara 1927, s. 11.

51 — General Milne ve Karadeniz Ordusu başkumandanı adına General Duncan'ın yazıları ile G. Kurmay Başkanı Cevad Paşa'nın cevabı hakkında bak, G. Jaeschke, *Aynı eser*, s. 120.

cevab⁵² ve XX. Kolordu kumandanı Ali Fuad Paşa ile yaptığı muhâberatdan sonra 24 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'dan ayrılarak, banyo tedâvisi yapmak bahânesile Havza'ya gitti⁵³ ve böylece Türk Millî Mücâdelesinin ilk günleri başlamış oldu.

52 — «Samsun'da 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine :

Trabzon tarafında âsâyiş ve benzin vardır. Sivas tarafında benzin yoktur; yollar da otomobile çok müsâit değildir. Teşrif-i sâmilere mücib-i meserret olacaktır. Şâyân-ı arz bir husus yoktur. Arz-ı ta'zimat eylerim.
Erzurum 21.V.1335

XV. Kolordu Kumandanı
Mirliva
Kâzım Karabekir»

İstiklâl Harbimiz, s. 32.

53 — G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, s. 121/22.